

Скляренко В.Г.

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОГО НАГОЛОСУ. ДІЄСЛОВО

К.: Наукова думка, 2017.— 703 с.

Минулого року вийшов у світ ще один том із серії досліджень історії українського наголосу В. Г. Скляренка — академіка Національної академії наук України, мовознавця, широко відомого в славістиці своїми працями з історії та етимології української мови, порівняльно-історичного дослідження слов'янських мов, але найперше, звичайно, з історичної слов'янської акцентології, — «Історія української мови. Дієслово». Рецензоване видання є складовою частиною вже значною мірою реалізованого фундаментального авторського задуму — дати якнайповніший опис історії акцентної системи української мови з її праслов'янськими коренями, з її діалектним розмаїттям на основі всіх напрацювань історії українського мовознавства та слов'янської мовознавчої компаративістики ХІХ — початку ХХІ століть¹. Праці такого жанру мають значення як для історичної та порівняльно-історичної акцентології національних мов, так і для характеристики сучасного стану їхніх акцентних систем — як у загальноописовому, так і в кодифікаційному плані (якщо говорити про пріоритетність у підходах автора цієї монографії до подання й висвітлення мовного матеріалу, то перед нами, безперечно, насамперед історик мови, а потім уже сучасний нормалізатор).

Мета дослідження — простежити історію акцентуації дієслів української мови від пізньопраслов'янського періо-

ду до нашого часу і встановити основні тенденції в їхньому наголошуванні. Дослідження спирається на раніше здійснену автором реконструкцію пізньопраслов'янського наголосу дієслів (у монографії: Праслов'янська акцентологія. — К., 1998) і на величезний, достатньо надійний український мовний матеріал — акцентованих пам'яток кінця ХVІ — початку ХVІІІ ст., українських говорів, словників української мови ХІХ–ХХ ст., із залученням порівняльних даних з інших слов'янських мов.

Це дуже докладний і достатньо повний опис досліджуваного матеріалу з його стрункою систематизацією і послідовним композиційним групуванням. У межах кожного з підрозділів спочатку подається історико-мовний та діалектний матеріал, дані інших слов'янських мов, потім — коментар автора з оглядом відповідної літератури, поясненнями закономірностей у розвитку тих чи інших акцентних парадигм і відхилень від них.

Основна частина книги (с. 9–498) присвячена аналізу акцентуації дієслівних форм. Дієслова групуються насамперед за структурними типами: на **-iti** (**-itь**), **-ěti** / **-ati** (**-itь**), **-ti** (**-etь** / **-jetь**), **-ati** (**-etь** / **-jetь**), **-nōti** (**-netь**), **-ovati** / **-evati** (**-ujetь**), **-ati** (**-ajetь**) / **-ěti** (**-ějetь**), атематичні дієслова, а також розряди префіксальних дієслів (з них особливо докладно висвітлено розряд з префіксом **ви-**). У межах структурних типів дієслова погруповано за акцентними парадигмами — баритонованою, окситонованою та з рухомим наголосом. Далі йде групування матеріалу за дієслівними формами: інфінітив, форми теперішнього часу, форми минулого часу на **-л-**, пасивні дієприкметники (із суфіксами **-ен-**, **-ан-**, **-н-**, **-т-**), дієприслівники (на **-чи**, **-ши**). Разом з додатком — іменни-

¹ Крім уже опублікованої давніше монографії В.Г.Скляренка «Історія українського наголосу. Іменник» (К., 2006, 709 с.) та рецензованого тут видання, до цієї серії ще має вийти третя книга — «Історія українського наголосу. Прикметник. Займенник. Числівник. Прислівник» (див. Вступ до рецензованої монографії, с. 3).

ками віддіслівного походження — охоплено, отже, майже всі дієслівні форми та лексико-граматичні розряди (крім тих, що вже вийшли з мовного вжитку) і значну частину словотвірних дериватів — назви субстантивованих дій, назви діячів та ін.

Розглядаючи історію акцентуації форм інфінітива, особових форм дієслів, дієприкметників і дієприслівників, автор на широкому фактичному матеріалі проводить зіставлення акцентних парадигм, з одного боку, між пізньопраслов'янським і власне українським етапами їхнього розвитку, а з другого, — нерідко вже в межах власне українського етапу між старим і новим періодами в розвитку української літературної мови, а також між південно-західною і південно-східною групами українських говорів.

Так, у межах розряду баритонованих дієслів на **-iti (-itъ)** переважна більшість з них досить послідовно зберігає в українській мові у формах інфінітива первісний кореневий наголос (*ві́рити, мо́вити, ста́вити* та ін.), але в частині з них відбулося переміщення до суфіксального наголошення, навіть у південно-східних говорах (*ди́міти, жа́літи, значі́ти* «робити позначки», *си́тіти, я́тріти* та ін.), але особливо це характеризує південно-західні говори, наприклад: *ми́літи, сла́іти, ста́ріти* та ін. (с. 13–18). У межах розряду окситонованих дієслів на **-iti (-itъ)** переважна більшість так само досить послідовно зберігає у формах інфінітива первісний суфіксальний наголос (*води́ти, гри́іти, ку́ріти, робі́ти* та ін.), але в частині з них наголос перемістився на корінь: *лі́чити, се́рдити, по́стіти* (з подвійним наголосом) та ін. (с. 35–42). У формах теперішнього часу, наприклад, у межах розряду окситонованих дієслів на **-iti (-itъ)** — з тих, що зберігають у формі інфінітива первісний суфіксальний наголос, — як у давніх українських пам'ятках кінця XVI — початку XVIII ст. (хоча, як відомо, у них загалом відбита акцентна система південно-західних говорів того часу), так і в сучасних південно-східних говорах і в новій літературній мові досить послідовно зберігається пізньопраслов'янська акцентуація — флективна в 1-ій ос. одн. і

коренева в усіх інших особових формах: *мо́літи* — *молю́, мо́лиши* і т. д. У південно-західних же говорах форми 1-ої ос. одн. набули також кореневого наголошення (як відзначає В. М. Винницький, диференціація в цьому плані між південно-східними і південно-західними говорами починається з другої половини XVIII ст.), причому автор дотримується тієї позиції, що таке наголошення форм 1-ої ос. відбулося не під зовнішніми впливами (з боку польської мови), а за внутрішньою аналогією до форм 2-ої і 3-ої ос. (с. 43–59; див. також с. 265–267, 478–479).

У монографії приділено належну увагу акцентуаційним особливостям творення форм наказового способу в українській мові (з паралелями в інших слов'янських мовах), що, звичайно, слід тільки вітати, адже нормативні джерела часто ігнорують їх у своїх матеріалах (так само, до речі, як і форми кличного відмінка в іменникових парадигмах). Авторська інтерпретація акцентуаційних явищ у цих процесах видається цілком переконливою, але на одному випадку хотілося б спинитися дещо докладніше. Акцентуація форм наказового способу в дієсловах з коренем (у деяких випадках і з попереднім суфіксом, пор. *дво́іти*) на [j] і наголошеними суфіксами **-i-** та (у деяких випадках) **-a-** є все-таки не завжди регулярною (на відміну від дієслів з ненаголошеним суфіксом, пор.: *го́іти* — *гой, го́ймо, го́йте*, так само *ко́іти* і т. д., у тому числі з чергуванням **o/i**: *крóіти* — *крій* і т. д.). Якщо в одних випадках це не менш регулярне відтягнення наголосу з суфікса на корінь (*тру́іти* — *труй*, у тому числі з чергуванням **o/i**: *бо́ітися* — *бійся, сто́іти* — *стій, дво́іти* — *двій* і т. д., *до́іти* — *дій, по́іти* — *ній*), то в деяких інших уже, очевидно, доводиться визнавати наявність варіантності форм наказового способу або (у новіших словах) і форм узагалі без відтягнення наголосу (з чим, очевидно, не погоджується автор рецензованої монографії): *та́іти(ся)* — *та́й(ся)* і *таі́(ся)* (пор., наприклад, *не та́йся* в О. Кониського, С. Руданського і *не та́йся* в М. Коцюбинського, *не та́ісь* в А. Кримського, а також «*прича́ісь тихенько*» у М. Стельмаха; з такою варіантністю форми наказового способу

від *тайти(ся)* подано, зокрема, в «Правописному словнику» Г. Голоскевича); *пліти* — *плі, плімо, пліть*².

Дуже докладно й послідовно в межах кожного зі структурних розрядів дієслів розглянуто в монографії еволюцію в українській мові акцентуаційних особливостей лексико-граматичних розрядів дієприкметників (пасивних) та дієприслівників.

У межах дієприкметників (див. с. 30–32, 67–70, 116–121, 274–276 та ін.) автор, по-перше, простежує два основні напрями в розвитку їхньої акцентуації — а) збереження кореневого наголосу — у похідних від баритонованих дієслів на **-ити** та **-ати**, що зберігають первісний кореневий наголос у формі інфінітива: *квашений, мучений, тішений* та ін. (с. 30–32), *вішаний, слуханий* та ін. (с. 356–357); б) відтягнення наголосу із суфікса на корінь — у похідних від окситонованих дієслів на **-ити**: *кращений, молочений, хвалений, хоронений* та ін. (с. 67–70), у похідних від дієслів на **-ити, -іти** з рухомим наголосом: *варений, гбсений, прощений* та ін. (с. 116–121), у похідних від окситонованих дієслів на **-ати**: *казаний, писаний, тканий* та ін. (с. 274–276). По-друге, всередині сфер дії обох цих тенденцій у загальнонаціональній українській мові проводиться поділ, з одного боку, між південно-східними говорами та літературною мовою, а з другого, — певною частиною південно-західних говорів, які виявляють схильність в обох цих випадках до збереження суфіксального наголошування дієприкметників: *квашений, мучен* і под. (с. 30–32), *кращений, хвалений* та ін. (с. 67–70), *варений, саджєний* та ін. (с. 116–121). По-третє, проводиться також поділ за лексико-граматичним принципом, який вступає в дію в певних випадках, — переходом дієприкметників у прикметники з відповідною акцентуаційною диференціацією таких слів, пор.: *мочений* і *мочєний*, *хрєщений* і *хрещєний* (с. 70), *варєний* і *варєний*, *прощєний* і *прощєний* та ін. (с. 120; див. також с. 490, 619).

Якщо наголошування дієприслів-

ників із суфіксом **-(в)ши** відтворює наголошування відповідних твірних власне дієслівних основ — інфінітива або особових форм минулого часу, а наголошування дієприслівників із суфіксом **-чи**, співвідносних із дієсловами з ненаголошуваними суфіксами у формі інфінітива, — наголошування відповідних твірних форм 3-ої ос. мн. теперішнього часу, то акцентуація дієприслівників на **-чи**, співвідносних із дієсловами з наголошуваними суфіксами у формі інфінітива, складніша, що докладно показано в монографії (див. с. 32–34, 71–75, 121–125, 130–131, 149–153, 277–280 та ін.). Автор відзначає, зокрема, що такі дієприслівники мають в українській мові потрійну акцентуацію: «1) зберігають первісне кореневе наголошення (якщо колишні баритоновані дієслова злилися з окситонованими; як правило, у південно-східних говорах і в літературній мові); 2) змінили первісне кореневе наголошення на кінцеве (якщо колишні баритоновані дієслова злилися з дієсловами з рухомим наголосом; як правило, у південно-західних говорах); 3) набули суфіксальної акцентуації (у південно-західних говорах, відбитих у граматиці української мови С. Смаль-Стоцького і Т. Гартнера)» (с. 34). Загальна закономірність наголошування таких дієприслівників у сучасній літературній мові — перенесення наголосу на «власний» дієприслівниковий суфікс, пор., наприклад: *гноїти* — *гноять* — *гноячи*, *диміти* — *димлять* — *димлячи*, *псувати* — *псують* — *псуючи*, *смішити* — *смішать* — *смішачи* і т. ін. (на відміну, наприклад, від *містити* — *містять* — *містячи*, *сваритися* — *сваряться* — *сварячись*, *тоніти* — *тонуть* — *тонучи* або: *крати* — *крадуть* — *крадучи*, але в південно-західних говорах *крудіть* — *крадучі*) — може порушуватися. Важко, звичайно, сказати щодо кожного конкретного випадку, чи це відбувається так у самій живій мові, чи тільки подається в тих чи інших джерелах. Пор., наприклад: *грішити* — *грішать* — *грішачи* (з подвійним наголошуванням у певних джерелах), *кріпити* — *кріплять* — *кріплячі*, *щепити* — *щеплять* — *щеплячі*, *чадіти* — *чадять* — *чадячи* (автор слушно відзначає помилковість подібних наголошувань з погляду сучасної літе-

² Див.: Тараненко О. О. Словозміна української мови (таблиці відмінювання і дієвідмінювання). — Nyiregyháza, 2003. — С. 173.

ратурної норми: с. 131, див. також с. 74–75, 152 та ін.). З цього погляду слід уже також, очевидно, кодифікувати форму дієприслівника на **-чи** від дієслова *хотіти* не *хотячі* або *хотячі* (див. огляд цих форм у староукраїнських джерелах і пізніше: с. 278–279), а *хочучи*, оскільки парадигма форм теперішнього часу цього дієслова вже змінилася, перейшовши з 2-ої дієвідміни (*вони хотять*) до 1-ої (*вони хочуть*). Автор проводить також у відповідних випадках диференціацію в наголошуванні між твірними формами дієприслівників на **-чи** і похідними від них прислівниками: *лежачі* — *лѣжачи*, *сидячі* — *сідячи* і под. (с. 152, 492). Окремо автор спинається на акцентуації дієприслівників на **-а(я)**, що ще зберігаються в українських говорах: *лежа*, *стоя* і под., обстоючи власне український характер кореневого наголошування таких слів, а суфіксальний наголос пояснюючи впливом церковнослов'янської мови (с. 152–153).

Аналізуючи систему акцентуації префіксованих дієслів української мови, автор приходять до важливого висновку про первинність у префіксальних дієсловах ще праслов'янської мови саме префіксального наголошування (причому у формах не тільки доконаного виду на **ви-**, які зберігають таке наголошування дотепер, а й недоконаного, і щодо всіх дієслівних префіксів), і явище пізніших переміщень наголошування з префіксів на корені та суфікси слів він вважає визначальним для історії акцентних систем українського дієслова (з тими чи іншими паралелями в різних слов'янських мовах). Наприклад: «Майже повна втрата префіксальними дієсловами на ґрунті давньоруської і української мов первісної префіксальної акцентуації і набуття наголошення відповідних безпрефіксних твірних дієслів, безперечно, є найбільшою і найважливішою акцентною зміною в системі українського дієслова» (с. 463) (щодо первинності саме префіксального наголошування в дієсловах недоконаного виду з префіксом **ви-** на зразок *виходити* автор поділяє, зокрема, думку А. А. Залізняка). Переміщення наголосу з префікса на корінь відбувалося внаслідок того, що наголос ставав ніби «центром ваги слова» (за Л. П. Васи-

льєвим), намагаючись посісти серединний склад (с. 474).

Префіксальні дієслова недоконаного виду на **-ити** (*виходити*, *доводити*, *завозити* і под.) та дієслова доконаного виду на **-ити**, **-ати** на зразок *відсидіти*, *доглядіти*, *полежати*, *устояти* і под. мають, як відомо, у сучасній загальноукраїнській мові різні типи наголошування: у південно-східних говорах і в літературній мові наголос припадає на корені слів (хоча в літературній мові існує й *виїздіти*), тоді як у більшості південно-західних говорів — переважно на суфікс, хоча префіксальні похідні від *лежати*, *сидіти*, *стояти* теж уживаються в цих діалектних масивах, як правило, з кореневим наголошуванням (с. 413–417, 463–468, 470–476). У трактуванні цих фактів думки дослідників розходяться. Якщо факт суфіксального наголошування таких дієслів цілком логічно можна пояснити орієнтуванням префіксальних похідних на наголошування відповідних твірних дієслів (*глядіти* — *доглядіти*, *ходіти* — *виходіти*), то наявність кореневого наголосу в них — факт, що його відзначають тільки для української мови, — не має такої однотайності пояснення серед акцентологів. Л. А. Булаховський, зокрема, вважав, що це пізніше переміщення наголосу з суфікса на корінь (під впливом відповідного наголошування форм теперішнього часу, наприклад: *виходжу*, *виходили* і т. д. — *виходити*). В. Г. Склярєнко ж, виходячи зі свого бачення напрямів розвитку акцентуації слов'янського й, зокрема, українського дієслова, пояснює це, цілком навпаки, як перенесення наголосу з кореня на суфікс (с. 416–417, 474): «На наш погляд, префіксально-суфіксальні дієслова типу *виходити* і типу *заходити* отримали кореневу акцентуацію (відійшовши від первісної префіксальної акцентуації. — О. Т.) на всьому просторі староукраїнської мови, але з часом у більшості південно-західних говорів втратили кореневе наголошення і набули суфіксального під впливом безпрефіксних твірних дієслів (з первісним суфіксальним наголосом)» (с. 416–417); «З часом у більшості південно-західних говорів префіксально-суфіксальні дієслова типу *виходити*, *заходити* втратили кореневе наголошення і набули

суфіксального, що сталося під впливом безпрефіксних твірних дієслів (з первісним суфіксальним наголосом: *бродіти*, *водіти*, *возіти*, *гоніти*, *носіти*, *ходіти*)» (с. 467).

Такий же погляд автор обстоює (див. с. 439–462, 494–495) в поясненні природи подвійного наголошування префіксальних дієслів теперішнього / майбутнього простого часу у формах 2-ої і 3-ої ос. одн. і 1-3-ої ос. мн. на зразок [*ти*] *зámкне́ш* (*прій́де́ш* та ін.), [*він*] *зámкне́*, [*ми*] *зámкне́мо* і т. д., у тому числі дієслів із префіксами з наявністю голосного [о], що перейшов в [і]: *візьме́ш*, *зі́рве́ш*, *обі́йде́ш* і под. (у південно-східних говорах наголошування в цих словоформах припадає звичайно на префікс, тоді як у південно-західних — переважно на особові закінчення)³.

³ Слід зауважити, що сучасні нормативні словники української мови пропонують, на жаль, досить строкату картину наголошування особових форм теперішнього / майбутнього простого часу дієслів з префіксами, що мають у своєму складі [і] походженням з [о]. Це зумовлено не тільки загалом зрозумілим об'єктивним чинником — наявністю в різних регіонах функціонування української мови різних моделей акцентуації таких дієслів, а й, безперечно, цілком очевидним суб'єктивним фактором — невпевненістю й ваганням лексикографів або й просто їхньою неухважністю. Пор., наприклад, факти такої непослідовності в словнику «Українська літературна вимова і наголос» (К., 1973), дані якого наводяться, зокрема, і в рецензованій монографії: *збити* — *зіб'е́ш* і *зіб'е́ш* і т. д. (так само з послідовним подвійним наголошуванням відповідних особових словоформ, але звичайно з флективним наголошуванням на першому місці: *віді́рвати*, *віді́ткнути*, *зі́ткнутися*, *розі́слати* та ін.), *розі́тнути* — тільки *розі́тне́ш* і т. д. (так само *зі́пхнути*, *злити* — від *лито́*, *підлито́*, *розі́пхнути* та ін.), *надбити* — тільки *наді́б'е́ш* і т. д. (так само *віді́слати*, *сп'ясти́ся* — *зі́пне́шся* та ін.), *ді́ждати* — *ді́жде́ш*, але чомусь тільки *ді́жде́* і т. д. У всіх подібних випадках слід уже, безперечно, якомога послідовніше кодифікувати варіантність (подвійність) наголошування, що збалансує вживання в загальних межах української літературної мови південно-західної (з флективним наголосом) і південно-східної (з префіксальним наголосом) акцентуаційних моделей. Таку варіантність, яку майже послідовно проведено в «Орфоепічному словнику» М. І. Погрібного, причому також

Згідно з поглядами Л. А. Булаховського, а також, наприклад, З. М. Веселовської, первісним у таких випадках було кореневе наголошування дієслів, тоді як В. Г. Скляренко висловлює цілком протилежну думку: «На наш погляд, труднощі в поясненні відтягнення наголосу з кореня на префікс у дієсловах типу *візьме́ш* і в дієсловах типу *зайде́ш* (у концепціях названих вище дослідників. — О. Т.) зумовлені тим, що і в тих, і в тих дієсловах префіксальний наголос є первісним. Причиною збереження первісного префіксального наголошення в дієсловах типу *візьме́ш* і в дієсловах типу *зайде́ш* в українській та інших східнослов'янських мовах вважаємо зникнення кореневого складу внаслідок випадіння кореневого редукованого голосного **ъ** або **ь** (у дієсловах типу *візьме́ш*) чи внаслідок втрати складовості кореневим голосним **и** або **у** (у дієсловах типу *зайде́ш*). Можна припустити, що в слов'янських мовах у ранній період переміщення наголосу з префікса відбувалося звичайно на корінь, а тому відсутність у слові кореневого складу сприяла збереженню первісного префіксального наголошення, загальмовувала процес втрати цієї акцентуації» (с. 453). При цьому автор зауважує, що, обстоюючи такий погляд, він змушений відмовитися від деяких своїх попередніх висновків з цього приводу (с. 455–456).

Узагалі, докладний розгляд тенденцій розвитку акцентних парадигм українських дієслів розростається в монографії в багатьох випадках у цілі історико-мовні нариси: див., наприклад, на с. 365–371 про формування в певних південно-західних говірках парадигми

з флективним наголошуванням на першому місці (хоча пор. і тут, наприклад, *розі́гнути* — *розі́гне́ш* і *розі́гнеш*, але *розі́слати* — тільки *розі́шле́ш*), уже загалом витримано в перших томах «Словника української мови» в 20-ти томах (див., наприклад: *віді́бити* — *віді́б'е́ш*, *віді́гнути* — *віді́гне́ш*, *відлі́ти* — *віді́ллі́ш*, *збити* — *зі́б'е́ш*, *зі́гнути* — *зі́гне́ш*, *злити* — *зі́ллі́ш* та ін.), тоді як у «Словнику української мови» в 11-ти томах тут переважно спостерігався значний різнобій — з ухилом, однак, частіше в бік флективного наголошування.

дієвідмінювання на зразок *читати* — *читаю, читаєш, читає*, мн. *читаємо* і т. д.

У розділі «Суфіксальні іменники віддієслівного походження», скромно названому додатком до монографії (хоча це 140 сторінок тексту: с. 499–639), автор виділяє такі основні тенденції в розвитку акцентуації цих дериватів, як, зокрема:

1) для іменників жіночого роду — а) із суфіксом **-к-а**: переміщення наголосу з префікса на корінь (автор, таким чином, послідовно проводить своє бачення саме такого напряму розвитку акцентуації не тільки для префіксальних дієслів: див. вище, а й для їхніх дериватів, полемізуючи з іншими дослідниками: див. с. 518–519); прагнення до розрізнення за допомогою наголосу слів зі значенням процесуальності (з кореневим наголосом) і слів зі значенням предметності (з префіксальним наголосом): *зав'язка* — *зав'язка* і под. (с. 501–521); б) із суфіксом **-б-а**: збереження кореневого наголосу або перенесення його на флексію під впливом окситонованих іменників з цим же суфіксом (для баритонованих іменників з первісним кореневим наголосом): *свадьба*, але *ганьба* та ін.; перенесення кореневого (з походження суфіксального) наголосу на флексію (для баритонованих іменників з первісним суфіксальним наголосом): *мольба*, *ходьба* та ін., хоча *просьба*, *служба*; збереження флективного наголосу (для окситонованих іменників): *ворожба*, *журба* та ін. (с. 522–528); в) із суфіксом **-ј-а**: збереження кореневого наголосу (для баритонованих іменників з первісним кореневим наголосом): *кража*, *сажа* та ін., *воля*, *грєбля* та ін. (с. 528–536); г) із суфіксом **-гв-а**: збереження кореневого або суфіксального наголосу (для відповідних розрядів баритонованих іменників): *бітва*, *жєртва*, *клятва* та ін., *гонітва*, *молітва* та ін., а також збереження флективного наголосу в окситонованому іменнику *верствá* (с. 536–540);

2) для іменників чоловічого роду — а) із суфіксами **-ець**, **-ун**, **-ач** (с. 540–560): перенесення кореневого наголосу на суфікс, а в непрямих відмінках на флексію, за винятком форм кличного відмінка, де здебільшого відбувається відтягнення наголосу на суфікс:

кравець — *кравче*, *мовчун* — *мовчуне*, *ткач* — *ткачу* (але в новіших формах уже: *стрілець* — *стрільцю* і под.); б) із суфіксом **-ар**: переважно збереження кореневого наголосу в баритонованих іменниках у південно-східних говорах і в літературній мові: *знахар*, *лікар* та ін., але перенесення його на суфікс у південно-західних говорах; послідовне збереження флективного наголосу в непрямих відмінках окситонованих дієслів, крім форм кличного відмінка: *косар* — *косарю* (с. 560–564);

3) для іменників середнього роду — а) із суфіксом **-л-о**: переважно збереження кореневого наголосу в баритонованих іменниках з первісним кореневим наголосом у південно-східних говорах і в літературній мові: *біло*, *горло*, *міло* та ін., але нерідко перенесення його на флексію (звичайно в південно-західних говорах); збереження суфіксального наголосу в баритонованих іменниках з первісним суфіксальним наголосом: *біліло*, *молоділо*; збереження флективного наголосу в окситонованих іменниках: *джерелó*, *селó* (с. 575–584); б) із суфіксом **-н'н'-а**, зокрема в похідних від пасивних дієприкметників (с. 605–613): досить послідовне збереження кореневого наголосу в південно-західних говорах (і, відповідно, в багатьох староукраїнських пам'ятках) і перенесення його на суфікс у південно-східних говорах та в сучасній літературній мові: *жаданн'я*, *казанн'я*, *каранн'я*, *питанн'я*, *читанн'я* та ін.

Дуже ґрунтовно побудовано останній розділ монографії — «Висновки та узагальнення». Словопоказчик проаналізованої лексики, що завершує том, налічує 40 сторінок.

Рецензована монографія В. Г. Складенка відзначається послідовністю та системністю викладу матеріалу, аргументованістю й переконливістю авторських висновків, оригінальним і новаторським підходом до розв'язання багатьох дискусійних в україністиці та славистиці в цілому питань. Аналіз явищ власне акцентуаційного рівня автор проводить, чітко відстежуючи дію фундаментальних для мовної еволюції тенденцій — з одного боку, до уніфікації, вирівнювання акцентних особливостей різних лексичних одиниць і різних акцентних парадигм (зміни в

акцентуації одних форм під впливом інших під дією аналогії — як внутрішньої в межах парадигм відмінювання одного слова, так і зовнішньої між різними акцентними парадигмами), а з другого, — до їх диференціації, розрізнення (як акцентного протиставлення, наприклад, форм однини і множини іменників). Мотивація тих чи інших акцентних змін в авторському баченні не замикається в межах тільки власне акцентуації — вона нерідко виводиться на фонетичний рівень у цілому (зокрема, як наслідок занепаду або, навпаки, вокалізації зредукованих **ъ, ъ**), на рівень морфології (як наслідок, наприклад, занепаду категорії двоїни, процесів перекладу основ).

Монографія — як така, сама по

собі, але особливо як складова частина здійснюваного автором дослідження повної історії наголошування слів давнього лексичного фонду української мови, що належать до всіх повнозначних частин мови, — є, безперечно, видатним явищем у мовознавчій україністиці та славистиці в цілому. Аналогів такого повного, комплексного охоплення розвитку акцентних парадигм для інших слов'янських мов ще не створено. Рецензоване видання стало ще одним, надзвичайно важливим внеском у розбудову Київської акцентологічної школи, засновником якої є його автор В. Г. Склярєнко — продовжувач традицій академіка Л. А. Булаховського в українській акцентології.

О. ТАРАНЕНКО

Stamper K.

WORD BY WORD: SECRET LIFE OF DICTIONARIES

New York : Pantheon, 2017. — 320 p.

Хоча не всі розглядають лексикографію як галузь прикладної лінгвістики, вона, безсумнівно, належить до тих розділів науки про мову, які здавна мають, крім наукового, ще й практичне значення, важливе для життя соціуму. Через це серед мовної проблематики, яка викликає інтерес у сучасному суспільстві, одне з провідних місць належить питанням, які тісно пов'язані зі словникарством і стосуються, наприклад, унормування мовного вжитку, фіксації та правильного вживання неологізмів і запозичень, модних чи актуальних слів і виразів тощо. Свідченням цього інтересу є відповідні рубрики, передачі й авторські колонки та блоги у ЗМІ і на інтернет-порталах (наприклад, розділ «Лексикон» у журналі «Країна» чи колонка «Мова» в «New York Times Magazine», яку багато років веде В. Сефайр, блог О. Д. Пономарева на порталі BBC Україна чи цикл передач «Ключове слово» на російськомовному «Радіо Свобода»), а також мережеві форуми, присвячені цій проблематиці, і, нареш-

ті, відповідні онлайн-сервіси (платні й безкоштовні), що їх пропонують відповідні видавництва, такі як американське «Merriam-Webster» чи англійське «Oxford University Press» з його порталом «Oxford English Dictionary».

За цих обставин особливої ваги набуває обізнаність споживачів лексикографічної продукції з характером роботи словників і з тими проблемами, з якими стикаються сучасні лексикографи. Цій тематиці і присвячено рецензовану монографію. Її автор — Корі Стемпер, лексикограф з майже двадцятилітнім стажем, яка працює в американській видавничій компанії «Merriam-Webster», що спеціалізується на довідковій літературі й відома передусім завдяки своїм словникам. Крім своєї основної діяльності лексикографа, К. Стемпер виступає як ведуча у відеокліпах серії «Запитайте редактора», що розміщуються на сайті цього видавництва й на каналі «You Tube» і присвячені різним дискусійним проблемам уживання англійської мови. К. Стемпер